

Peyzaj Mimarlığı Ve Hafıza Mekânları: İstanbul, Tarihi Yarımada Örneği

Sıla GÜNAÇAN^{1*}, Elmas ERDOĞAN²

¹ Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, 06110, Ankara, Türkiye.

² Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 06110, Ankara, Türkiye.

* e-mail: slagunacan@gmail.com

Öz

Bu çalışma, toplumlar tarafından tarihi süreç içinde oluşturulan hafıza ve anıların korunup saklandığı alanlar olan hafıza mekânlarının, ulusal simge, kültürel kimlik ve mekânsal sürdürülebilirliklerini peyzaj mimarlığı kapsamında irdeleyerek en büyük güncel sorunlardan olan kentlerdeki kimliksizleşme ile yerel kültürü yansıtan bu alanların olumsuz etkileşim ve dönüşümü konusunda farkındalık yaratmak amacı ile gerçekleştirilmiştir. Hafıza mekânları; doğrudan duyu organları ile algılanabilen fiziksel alanların yanı sıra fiziksel boyut ile yankı bulan ve duyumsal, zihinsel etkileri olan alanlar bağlamında da değerlendirilmiştir. İstanbul, Tarihi Yarımada, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan taşınmaz kültür varlıkları kapsamında tartışılmıştır. Bu çalışma ile ulusal kimlik ve hafıza mekânlarının hızla tüketildiği bir süreçte ülkesel ve ulusal kimlik oluşumu açısından birincil derecede öneme sahip hafıza mekânlarının önemi vurgulanarak korunması ve sürdürülebilirliği kapsamında farkındalık yaratılması ve bilinç oluşturulması hedeflenmiş, bu anlamda peyzaj mimarlığı meslek disiplini katkıları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hafıza mekânları, peyzaj mimarlığı, kültürel peyzaj, hafıza, mekân, tarih, fiziksel çevre, zihinsel alanlar, kent kimliği, sürdürülebilirlik

Landscape Architecture and Places of Memory: İstanbul Historical Peninsula Case

Abstract

This study aims to emphasize the importance of places of memory which are preserved and kept by the societies throughout history in the frame of national icons, cultural identity and spatial sustainability in case of landscape architecture to create consciousness about these areas which reflect the local culture with unplanned developments in the physical environment to create awareness that it is adversely affected. Places of memory was studied in terms of physical (can be directly sensed by sensory organs) and mental dimensions (multifunctional, perceivable by everyone), for the UNESCO World Cultural Heritage List in İstanbul Historical Peninsula case. As a result of this study, it is aimed to create awareness within the scope of preservation and sustainability by emphasizing the importance of places of memory having priority in terms of formation of national and urban identity in a process where national identity and places of memory are rapidly consumed, in this context, contributions to the profession discipline of landscape architecture are discussed.

Keywords: Places of memory, landscape architecture, cultural landscape, memory, place, history, physical environment, mental places, urban identity, sustainability

Atıf: Günaçan, S., Erdoğan, E. (2018). Peyzaj Mimarlığı ve Hafıza Mekânları: İstanbul, Tarihi Yarımada Örneği. Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi (MBUD), 3 (1), 34-53. DOI: [10.30785/mbud.397380](https://doi.org/10.30785/mbud.397380)

1. Giriş

Toplumlar, varlıklarını sürdürürken buldukları peyzajın içinde barındırdığı özelliklere uygun çevre ve mekânlar oluşturmaktadırlar. Toplumlar mekânları, gerek deneyimleyerek gerekse içgüdüsel olarak çevre ve peyzaj özelliklerine göre biçimlendirmişler; kentsel çevreleri ve mekânları kültür ve geleneklerin bir yansıması olarak kullanımlar doğrultusunda dönüştürmüşlerdir. Böylece mekânlar yaşamsal gereklerin ve toplumsal kültürel birikimin göstergesi olarak ulusal kimliğin de simgeleri olmuştur. Bu bağlamda mekânlar, toplumlar ile kültürel peyzajlar arasında bir uzam olarak var olmaktadır.

Tarihi süreç içinde toplumlar yaşam çevreleri ve mekânları oluştururken gerek yerleşimsel ve dokusal gerekse sosyal ve yönetsel odaklar oluşturarak mekânlara özgün kimlik kazandırmışlardır. Farklı toplumlarda kültürel niteliklere ve dönem özelliklerine bağlı olarak belli temel ilkeler tekrarlanmış, süreç içinde tekrarlayan bu uygulamalar peyzaj mimarlığı çalışmalarında kullanılmak üzere planlama-tasarım ilkelerine dönüşmüştür (Erdoğan ve Kuter, 2010).

Geçmişten bugüne çevre oluşumu irdelendiğinde, mekân oluşumunda birçok farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar, Ünal'a (2014) göre; bireyin ihtiyaçları doğrultusunda kullanım değiştirdiği **yaşamsal mekân**, dört boyut ile sınırlandırılmış örgütlü bir sistem olarak **mimari mekân**, mekânsal kurgu ve kompozisyonları içeren soyut **geometrik mekân**, biliş, duygu ve değerlendirmeleri içeren **simgesel mekân**, anılar, beklentiler gibi zihinsel süreçler ve kişisel yorumları içeren **varoluşsal mekân**lardır. Bozdayı (2004)'ya göre ise küreselleşme ve nüfus artışı nedeni ile mekânlara uygun oldukları kullanımların dışında işlevler yüklenmekte ve bu nedenle içinde yer aldıkları peyzajlardan ve kullanıcılardan bütünü ile farklı bir durumu temsil edebilmektedirler. Kentsel dönüşüm, iyileştirme veya değişim kavramları kapsamında mekânlar, kentlere olan aidiyetlerini yitirme tehlikesi altında bulunmaktadır. Bu durum da kentsel kimlik kaybına yol açmakta; geleneksel ve kentsel dokular ile biçim bulan ulusal hafızayı doğrudan tehdit etmektedirler.

Ulusal hafızayı temsil eden hafıza mekânları; toplumların kültürel kimliğini yansıtan en önemli bileşenler olarak, ait oldukları yere özgü kültürel peyzajın oluşumunda da belirleyici olmaktadır. Kültürel peyzaj, insan etkinliğinin çevrede bıraktığı iz ve toplumun yaşam biçimi ile sosyal ve kültürel etkinliklerinin doğrudan yansımasıdır.

Hafıza mekânları genel olarak irdelendiğinde özellikle fiziksel ancak duyumsal ve zihinsel özelliği de olan alanlarda etkili olmakta; bu olgu da mekân hafızalarının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Fiziksel alanlar, kişiselleşebilen / kişiselleştirilebilen öğeleri bünyesinde barındıran imgeler ile görülebilen, kokusu, dokusu, tadı ile hissedilen, sesi ile duyulan alanlardır. Ancak zaman süzgecinden geçirilen duygu ve deneyimler ile kavranabilen alanlardır. Bu alanlar, bellekte depo edilen bilginin somutlaştırılmış biçimi ile ortaya çıkmaktadır. Müze, saray/köşk, dini yapı, arasta/bedesten (çarşı), mezarlık, kütüphane gibi mekânlar bu kapsamdaki hafıza ile ilgili fiziksel alanlardan bazılarıdır.

Duyumsal alanlar, algılamayı etkileyen değişkenler sürecinde oluşmaktadır. Bu alanlarda algılanan önceden bilinene dayanmakta ve beyinde taşınan zihinsel bir harita olarak anlamlandırılmaktadır (Gezer, 2012). Meydanlar, sokaklar, parklar ve geleneksel konutlar fiziksel boyutunun yanında, zihinsel boyutu da olan alanların yaratılmasında ve geliştirilmesinde büyük rol oynamaktadırlar.

Toplumlar, sahip oldukları sosyal ve kültürel kimliklerini oluşturdukları mekânlar ile somutlaştırılmaktadırlar. Bu kapsamda değerlendirilen hafıza mekânları da kültürel hafızanın peyzajda somutlaşmasının göstergesi olmaktadır. Peyzajlar toplumların yaşam alanlarını temsil ederken; mekânlar da toplumların kimliğini yansıtan önemli oluşumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda peyzaj mimarlığı meslek disiplini, ortaya koyduğu sürdürülebilir çözümler ile hafıza mekânlarının, kentsel sürekliliği engelleyici dönüşümlere karşı direnç göstermesini olanaklı kılabilir.

2. Materyal ve Yöntem

Tarihi Yarımada kültürel peyzaj bileşenleri ve taşınmaz kültür varlıklarının hafıza mekânları olarak irdelenmesini amaçlayan çalışmanın ana materyalini, İstanbul, Tarihi Yarımada ve alan içinde konumlanmış taşınmaz kültür varlıkları ve yakın çevreleri, meydanlar sahip oldukları hafıza mekânları oluşturmaktadır. Yanı sıra İstanbul, Tarihi Yarımada ile ilgili her türlü yazılı ve görsel malzeme, harita, yerleşim planı, vb. de araştırma materyali olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın yöntemi üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada konu ile ilgili her türlü literatür verisi incelenerek değerlendirilmiştir. İkinci etapta, arazi etüt çalışmaları ile hafıza mekânı olarak nitelendirilen alanların kimlik ve mekân hafızasına etkileri irdelenmiştir. Son aşamada ise elde edilen bulgular sentezlenerek, İstanbul, Tarihi Yarımada kent kimliği ve imgesini oluşturan hafıza mekânları peyzaj mimarlığı planlama ve tasarım çalışmaları kapsamında değerlendirilerek ulusal kimlik ve bellek açısından sürdürülebilirliğinin önemi vurgulanmıştır.

3. Hafıza Mekânları ve İlgili Kavramlar

Hafıza, en genel tanımı ile bir insanın yaşadığı ya da çeşitli yollar ile öğrendiği bilgileri akılda tutabilme yetisi; zihinsel bir yetenek ve olgudur (Anonim, 2013b).

Hafıza bugünü de içeren bir süreçtir. Her ne kadar hafıza ile geçmişe gönderme yapılıyor olsa da söz konusu geçmiş belirli biçimlerde ve seçilerek hatırlanmaktadır. Hafıza paylaşılan kimliğin hayalde canlandırılma sürecindeki en önemli unsurlarından birini kapsamakta; geçmişe ilişkin ortak bir hafızanın yeniden üretilmesine olanak sağlamaktadır. Hafıza kendi peyzajını üreterek gerçeklik kazandıracak simgelere ihtiyaç duymaktadır. Dolayısı ile hafıza peyzaj gibi dinamik bir yapıya sahip olup önceden belirlenememekte; fiziksel veya zihinsel bir alanı nitelerken toplumsal tarihi de anlatmaktadır. Aynı zamanda hafıza, biçimsel olarak anımsatıcı veya yerel niteliği dışında bir ulusun ya da kentin kültürel peyzajına yerleşmekte ve alana/mekâna gerek kültürel ve sosyal gerekse tarihsel bir nitelik kazandırmaktadır (Mills, 2014).

Başaran (2010) hafızayı temelde 5 kategoride değerlendirmiştir. Bunlar kolektif, sosyal, popüler, kültürel ve toplumsal hafızalardır.

Kolektif Hafıza: Birden fazla insanın, bir toplumun ya da topluluğun birbirleri ile deneyimlediği herhangi bir olayın belleklerde bıraktığı farklı izler sonucunda oluşan hafızadır.

Sosyal Hafıza: Sosyal etkileşimde rol oynayan bilgiyi işleme, kodlama, depolama ve hatırlama gibi bilişsel süreçleri kapsayan hafızadır.

Popüler Hafıza: Halkbilimi, sinema gibi kategorileri içeren ve geçmiş siyasi bir olgu olarak gören ve yorumlayan hafıza olup güncel trendlere göre değişkenlik gösteren hafızadır.

Kültürel Hafıza: Geçmişe ilişkin paylaşılan anıların belli oranlarda dolaylı veri içeren, metinselleşme ve iletişim eylemi olduğunu açığa çıkaran hafıza türüdür. Örneğin; toplum için önemli bir savaşın farklı kaynaklardan bir yazı dizisi oluşturularak anlatımı metinselleştirilmiş ve dolayımlanmış bir hafıza inşa ederken, bu savaşa katılmış ünlü bir komutanın anıları ise bir iletişim edimi olarak nitelenebilmektedir.

Toplumsal Hafıza: Günlük yaşamı etkileyen ve geçmiş algılama biçiminde değişiklikler oluşturan kuşatıcı bir kavramı niteleyen hafızadır.

İç içe geçmiş hafızanın ayrıştırıcısı olan **tarih** ise doğrulanmış bir olgular kümesi olarak tanımlanmaktadır. Belgeler, yazıtlar, yazılı kaynaklar gibi tanımlı dokümanlar içinde olguların hazır bulunduğu veriler bütünüdür (Carr, 2002).

Ancak **hafıza** ile **tarih** eş anlamlı kavramlar olmayıp, bu iki kavramı birbirinden ayıran pek çok fark bulunmaktadır. Nora (2006)'ya göre;

- Hafıza, gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisini oluşturmaktadır; uzun belirsizliklere, ani canlanmalara elverişli olmasının yanında sürekli bir gelişim halindedir. Tarih ise, her kültüre ve döneme ait öznel deneyimler ile biçimlendiği için yeni oluşumları da kapsamaktadır.

- Hafıza güncel bir olayı ya da sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağı temsil etmektedir. Tarih ise geçmişini nitelemektedir.
- Hafıza; duylara dayalı olduğundan sadece onu güçlendiren detaylar ile uyuşmaktadır. İç içe geçmiş özel ve simgesel anılardan beslenmekte; her türlü aktarıma, engele, sınırlamaya, yansıtmaya açık bulunmaktadır.
- Tarih ise, zihinsel ve ayrıştırıcı bir olgu olarak analiz, söylem ve eleştiri gerektirmektedir.
- Hafıza kaynağını kaynaştırdığı bir gruptan almaktadır. Yani ne kadar birey varsa o kadar hafıza bulunmaktadır. Ancak, doğası bakımından değişik, sınırsız, kolektif ve çoğul durumlar da olabilmektedir. Oysa tarih herkesin ortak paydası olup, bireysel bir olgu ya da algı biçimi oluşturmamaktadır.
- Hafıza somuta, uzama, niteliğe, imgeye ve nesneye bağlı iken; tarih zamansal sürekliliklere, gelişmelere ve nesnelere ilişkisine bağlı olmaktadır.

Hafıza ile tarih arasındaki bu ayrımların yanı sıra birbirlerini destekleyici ve benzer nitelikler de bulunmaktadır. Bu anlamda,

- Mekânların hafızalara adanması tarihin hafızaya aktarılmasından kaynaklanmaktadır.
- İz, mesafe, araçlar söz konusu olduğu durumlarda hafıza söz konusu olmamakta; artık bu noktada tarih boyutuna geçilmektedir.

Bu kapsamda, tarihin bütünü ile ayırıcı özelliğini yaşayan toplumların, mekânsal hafızanın yansıdığı mekânları geleneksel toplumlardan daha fazla bilmesi mümkün olamamaktadır.

Hafızanın adandığı yer olarak mekân ise, kullanıcıları tarafından algılanan ve değerlendirilen bir düzlem olması yanında sadece geometrik bir algı değil; aynı zamanda toplumsal, ekonomik, psikolojik ve siyasal boyutları da içeren çok boyutlu bir algı ve oluşumdur. Aslında içinde boşluk barındıran bu biçimlenme birey ve toplumların gerek fiziksel eylemleri ve gerekse zihinsel biçimlendirmeleri ile anlam kazanmaktadır.

Mekânlar somut ve maddi olgulardan farklı ve bağımsız olarak deneyimler ötesinde sezgi ve algının, yer ve mekân ile bir arada oluşturduğu duyuşsal değerlerdir. Mekânlar farklı soyut duyuşsal bağlantılardan oluşan ancak somut ve mantıksal oluşumlardır.

Günlük yaşamı, ruhsal deneyimleri ve kültürel dili belirleyen zamansal kategorilerden çok mekânsal kategoriler olmaktadır. Tüm toplum ilişkileri zaman-mekân akışında oluşmakta; toplumsal değişimler mekânsal süreçler ile meydana gelmektedir. Mekânsal süreçler de ardışıklık ve eşzamanlılık yani olguların birlikte yarattıkları kimlik ile ifade edilmektedir. Mekân bir anlamda hafıza ile eşzamanlı olarak biçimlenmektedir. Yani mekânlar ve hafızalar aynı süreç içinde oluşmaktadır. Mekân ve hafızadaki zamansal birliktelik; tüm olguların, ilişkilerin oturtulduğu tek bir çizgi yerine; birbirinden farklı, çoğu birbiri ile kesişen, farklı nitelik ve biçimlerdeki çizgilerin uyumlu bütünlüğü anlamına gelmektedir.

İnsan eylemleri ile oluşturulan mekân, eylemin gerçekleşmesine olanak sağlayan bağlamı da oluşturmaktadır. İnsanlar çevreleri ile etkileşimde bulunurlarken, hem soyut hem de somut biçimde kültürü ve kültürel değerleri üretmektedirler. Dolayısı ile mekân, insanın dışında ya da ona rağmen var olan bir oluş değil; tam aksine insan ve toplum ile anlam kazanan toplumsal yapının en önemli boyutunu ifade etmektedir. Mekânların kurgularında ve işleyişlerinde görülen değişimler, mekân algısının bu nedenle de mekâna yüklenen anlamların da değişmesine neden olabilmektedir.

Mekân ile hafıza arasında iç içe geçmiş bir ilişki bulunmaktadır. Toplumların kolektif belleğinin ortaya çıkarılması ve korunmasında bunun sonucu olarak da kentsel hafızanın oluşturulmasında mekân bir araç olarak kullanılmaktadır.

Kentsel hafıza, kent olgusunun çekirdeği ve onu çok parçalı algılar ile ayakta tutan soyut bir bütünlük olarak tanımlanmaktadır.

Tarihsel tanıklıkları olan alanlar ve mekânlar aktarımlarının gücüne ve akışkanlıklarına bağlı olarak, kolektif kentsel hafızanın yoğunlaştığı yerleri, alanları ve mekânları oluşturmaktadırlar (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2015). Bu alanlar aynı zamanda kültürel kimliğin de belirgin olduğu odaklardır.

Kültürel kimlik, hafıza ile doğrudan bağlantılı olmakla birlikte değişmez değildir; tam tersine tarih, kültür ve siyasi olgular çerçevesinde süregelen bir değişim ve dönüşüm içindedir (Hall, 1989).

3.1. Hafıza Mekânları ve Boyutları

Hafıza mekânları, ulusları sembolleştirmenin veya imgesel olarak canlandırmanın gerçekleştiği alanlardır. Gerek ulusal bellek gerekse ulusal kimlik açısından üstün değere sahip yerleşim bileşenleridir.

İnsanlar bilgilerini ve anılarını kelimelere aktarmakta; sonrasında gelen anısal değer ve hatırlama görevi yazınsal hale dönüştürülmektedir (Haliloğlu, 2004). Bu aşamadan sonra kültürel hafızayı oluşturan; gelenek, görenek, dil, yaşam tarzı hafızaların daha geniş, insan ölçeğinin ötesinde, mekânlara taşınmasını sağlamaktadır.

Hafıza mekânları, varlıkları ve onların gerçeklik etkileri bağlamında, hem hafızaların hem de ulusların içerdiği belirsizlikleri ve bunların doğurduğu karmaşık ilişkileri hızlı ve kesin bir çözüme bağlamaktadır. Bu mekânlar, hafızanın mayalandığı yerler olmakla birlikte geleneğin kaynağını da oluşturmaktadırlar. Bu nedenle hafıza mekânları özel toplumsal niteliğe sahip, etnik çeşitlilik ve kimliğin alt bileşenlerini sergileyen ve vurgulayan alanlardır.

Hafıza mekânları anıtlar gibi bilinçli bir anımsatma niteliği taşıyan ve/veya sokaklar gibi güncel kültürel peyzajlardan oluşabilmektedir. Mütevazı ama iddialı; geleneksel ancak aynı zamanda güncel nitelik de taşımaktadırlar. Hafıza mekânları kalıntıları içermektedir. Bir tarih içindeki anma bilincinin sürüp gittiği uç tarzı oluşturmaktadırlar. Bir anlamda mekânlar ile hafıza arasında gidip gelmek olarak da yorumlanabilmektedir (Nora, 2006). Müzeler, arşivler, mezarlık alanlar, anıtlar, dini yapılar, önemli taşınmaz kültür varlıkları, meydanlar, sokaklar, parklar gibi tüm fiziksel ve zihinsel alanlar hafıza mekânlarıdır.

Toplumsal bellek ancak mekâna sabitlenerek korunabilmektedir. Hafıza mekânları simgesel bir mekân üretimini ortaya koyarak, toplumsal hafızanın bu mekânın varlığını ve kimliğini sürdürmesi ile canlı kalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, kent sadece yapı gereçleri ile değil; duygu, anılar, birikimler, özlem ve heyecan ile de üretilmektedir.

Hafıza mekânları, basit veya karmaşık, doğal, duyarlı deneyimlerin yaşandığı ve aynı zamanda en soyut değerleri de bünyesinde barındıran yerler ve mekânlardır. Bu mekânlar varlıkları ile zamanı durdurabilmekte; belli olay ve yaşanmış değerleri anımsatmakta, kimi olayları ise ebedi kılan hem soyut hem somut değerleri yansıtmaktadırlar. Bu bağlamda hafıza mekânları, fiziksel ve duygusal nitelik taşıyan, toplumu bir araya getiren, yönlendiren önemli ortak alanlar ve odak noktaları olarak; cami, kilise, müze, meydan, sokak, çarşı, park gibi farklı işlevli birçok alanları kapsamakta ve bu alanlar doğrultusunda değerlendirilmektedirler.

Hafıza mekânları boyutsal olarak değerlendirildiğinde Nora (2006)'ya göre dört temel nitelik söz konusu olmaktadır. Bunlar hafıza coğrafyasının haritası olan **etnografik boyut**, bireysel planda açık ve net bir tanıma sahip olmayan **psikolojik boyut**, gerçekliği değiştirmeye yönelik kuvvetler bütünü olan **siyasi boyut**, sahneleme sanatı ve kişisel bağımlılık olarak nitelenebilecek **edebi boyuttur**. Bu boyutlar ile hafıza mekânlarının türleri bütüncül olarak değerlendirildiğinde çok farklı bileşenlerden oluştuğu görülmektedir.

4. Bulgular ve Tartışma

Kültürel kimliğin oluşması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yapıtaşısı olarak görülen ve İstanbul, Tarihi Yarımada içinde kültürel peyzaj bileşenleri olarak hafıza mekânlarının sistematik olarak değerlendirilmesi amacı ile algılanış biçimleri yanında işlevsel özelliklerine göre sınıflandırılarak açıklanmıştır. Bu kapsamda hafıza mekânlarının peyzaj mimarlığı, kültürel peyzaj ve kent kimliği üzerindeki etkileri güncel uygulamalar ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

4.1. İstanbul, Tarihi Yarımada Hafıza Mekânlarının Peyzaj Mimarlığı, Kültürel Peyzaj ve Kent Kimliği Açısından Değerlendirilmesi

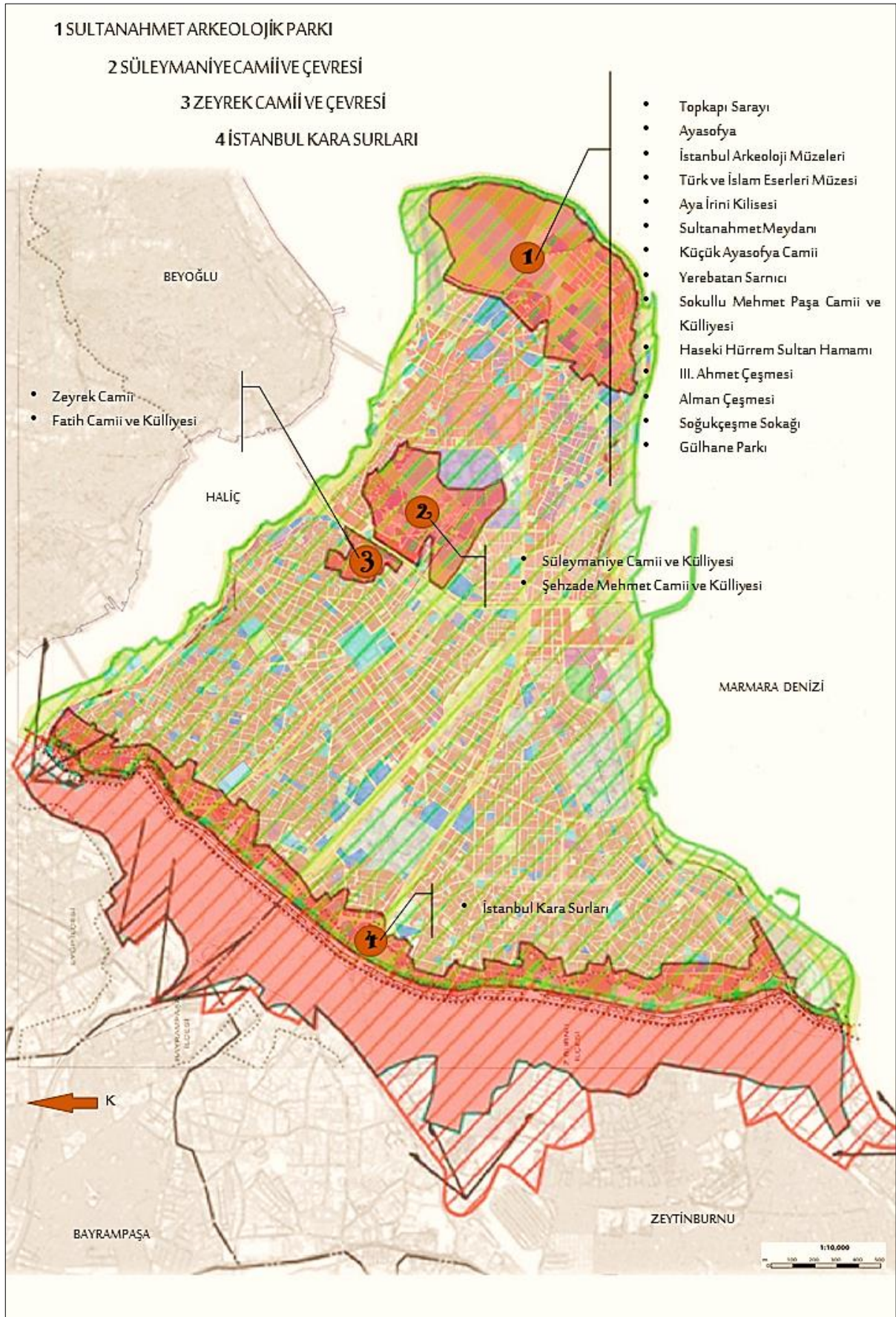
İstanbul, Balkan Yarımadası ve Anadolu arasındaki geçişi sağlayan stratejik konumu ile bu topraklarda yaşam bulmuş farklı uygarlık ve uluslara ait farklı dini ve kültürel dokuları bugün de bünyesinde barındıran, tarihin hemen her döneminde birçok uygarlığın merkezi olması nedeni ile zengin kültürel mirasa sahip, etnik ve kültürel çeşitlilikten kaynaklanan iç içe geçmiş yaşamın sürekliliğinin temsilcisi, aynı zamanda uyumlu birlikteliğin niteleyicisi olarak kozmopolit bir yerleşim alanıdır.

İstanbul'un kuzeyde Haliç, doğuda İstanbul Boğazı ve güneyde Marmara Denizi ile sınırlanmış bölümü **Tarihi Yarımada** olarak nitelendirilmektedir. Tarihi Yarımada'nın yerleşimsel gelişimi ilk olarak Roma dönemi ile başlamış, Bizans ve Osmanlı dönemlerindeki idari merkez konumundan sonra Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında bugüne ulaşmıştır. Yani sıra Tarihi Yarımada, farklı dönemlerdeki kentsel ve sosyo-kültürel oluşumların birbirlerine bıraktıkları kültürel miras ile çağdaş dönem kültürü doğrultusunda biçimlenmiştir. Dolayısı ile tarihin izleri İstanbul, Tarihi Yarımada'da çok katmanlı olarak izlenebilmektedir. Tarihi Yarımada ve çevresinde yer alan, çok katmanlı, soyut ve somut yapıları barındıran hafıza mekânları, içinde buldukları kentsel, arkeolojik, tarihi ve doğal sit alanları ile önemli bir alanlar ve mekânlar bütünüdür.

'İstanbul Suriçi Bölgesi' olarak da bilinen Tarihi Yarımada, 1985 yılında UNESCO tarafından Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Süleymaniye Camii ve çevresi, Zeyrek Camii ve çevresi ve İstanbul Kara Surları olarak dört bölge olarak sınıflandırılmıştır. Bu dört bölge; Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Şehzade Camii ve Külliyesi, Zeyrek Camii, Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi, Fatih Camii ve Külliyesi, Topkapı Sarayı, Ayasofya, Aya İrini Kilisesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Sultanahmet Meydanı, Yerebatan Sarnıcı, Alman Çeşmesi, III. Ahmet Çeşmesi, Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Mısır Çarşısı, Kapalıçarşı, Soğukçeşme Sokağı, Gülhane Parkı, geleneksel konutlar ve kara surları gibi farklı işlevlere ve hikâyelere sahip birçok hafıza mekânından oluşmaktadır. Alan, 1995 yılında arkeolojik, kentsel-arkeolojik, tarihi-kentsel olmak üzere sit alanı olarak bütünü ile koruma altına alınmış farklı uygarlıkların katmanlaştığı önemli bir kent parçasıdır (Şekil 4.1).

Mekânın hafızası, gerek küresel gerek yerel ölçekte aynışmaya karşı etkili bir çözümdür. Bu mekânlar hafızanın belirginleşip yerleştiği odaklardır. Süreklilik duygusunun kökü mekânlarda oluşmaktadır ve hafıza ortamları yerini hafıza mekânlarına bırakmakta; mekân duygusu; algılama kapasitesine, farkındalık düzeyine, zamansal özelliklere bağlı olarak biçimlenmektedir. Böylece mekân, nesnel öğelerin öznel öğeler tarafından yönlendirilmesi sonucunda oluşmaktadır.

Şekil 4.1. UNESCO Dünya Kültür Mirası'na dâhil çalışma alanı sınırları ve alanlarda yer alan hafıza mekânları (Anonim, 2011b)

Bu kapsamda sistematik bir değerlendirme gerçekleştirilebilmesi amacı ile UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan İstanbul, Tarihi Yarımada taşınmaz kültür varlıkları hafıza mekânları olarak değerlendirilmiştir.

4.2. Dini Yapılar

Hafıza mekânları kapsamında Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Fatih Camii ve Külliyesi, Şehzade Mehmet Camii ve Külliyesi, Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi, Ayasofya Camii, Aya İrini Kilisesi, Zeyrek Camii, Küçük Ayasofya Camii dini yapıları değerlendirilmiştir.

- **Süleymaniye Camii ve Külliyesi**

1550-1557 yılları arasında Mimar Sinan tarafından Kanuni Sultan Süleyman adına yapılmış bir hafıza mekânıdır. Mimar Sinan'ın kalfalık eser olan cami ve külliye bünyesinde yer alan tüm anıtsal yapılar Anadolu ve Osmanlı kültürü ile ilgili önemli hafıza mekânları içermektedir. Özellikle Klasik Osmanlı Dönemi yapı kültürü, mimari özellikleri ve bir padişah ile ilgili olması, sembolik ve dini niteliği, önemli bir mimarın ekolünü yansıması kapsamında eşsiz bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.2).

Şekil 4.2. Süleymaniye Camii avlusu ve külliye yapısının genel görünümü (Anonim, 2015a)

- **Fatih Camii ve Külliyesi**

1463 yılında dönemin hükümdarı Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Cami, külliye yapısı içinde farklı işlevleri olan hafıza mekânları ile bir arada bulunmaktadır. Dönemin yapım teknolojisi, inanç ve dini değerleri, sosyo-ekonomik durumu ve sembolik niteliği ile ilgili özellikleri barındıran önemli bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.3).

Şekil 4.3. Fatih Camii ve Külliyesi genel ve iç mekân görünümü (Anonim, 2015j)

- **Şehzade Mehmet Camii ve Külliyesi**

Cami, 1544-1548 yılları arasında inşa edilmiş olup; medrese, imaret, kervansaray gibi farklı hafıza mekânlarının yer aldığı bir külliye içinde yer almaktadır. Dönemin önemli ve en etkileyici yapı öğelerinden olan çini bezemeleri, Klasik Osmanlı Dönemi yapı özellikleri, dini niteliği, sembolik kimliği, mimari tarzı, soyut değerleri, bir Osmanlı şehzadesi ile ilgili olması kapsamında özgün bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.4).

Şekil 4.4. Şehzade Mehmet Camii ve Külliyesi genel görünümü ve taç kapısı (Anonim, 2011a)

- **Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi**

1557 tarihli Mimar Sinan yapısıdır. Osmanlı sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa adına yaptırılmıştır. Osmanlı dönemi yapı kültürünü, Mimar Sinan'ın üslup ve sanatını anlatan özgün niteliği ve sembolik değeri ile önem taşıyan bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.5).

Şekil 4.5. Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi genel görünümü ile iç mekânda kubbeye kadar aralıksız işlenmiş çini bezemeleri (Anonim, 2015m)

- **Ayasofya**

532 - 537 yılları arasında inşa edilmiş bir hafıza mekânıdır. Yapı; 916 yıl kilise, 481 yıl cami olarak işlev görmüş; farklı dinlerin bellek ve olaylarının izlerini aynı mekânda barındıran çok katmanlı bir hafıza mekânıdır. Farklı uygarlık din ve dönemlere ait mimari özellikleri, anıtsal, sanatsal ve sembolik değeri Bizans ve Anadolu Hıristiyan kültürünün sembolü olarak içinde gerçekleşen olaylar ve enerjisi ile önemli ve çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.6).

Şekil 4.6. Ayasofya Camii iç mekân ve genel görünümü (Anonim, t.y.a)

- **Aya İrini Kilisesi**

4. Yüzyıl' da inşa edilen kilise, özgün niteliğini koruyarak bugüne taşınmış bir hafıza mekânıdır. Bizans dönemine ait önemli bir kilise olması, Ayasofya'dan sonra gelen en büyük kilise yapısı olması nedeni ile hafıza mekânıdır. Aya İrini Kilisesi'nin Topkapı Sarayı I. avlusunda yer alması da yapı ve yakın çevresine farklı enerji, soyut ve somut bellek değerleri katmaktadır (Şekil 4.7).

Şekil 4.7. Aya İrini Kilisesi genel görünümü ve iç mekânı (Anonim, 2015c)

- **Zeyrek Camii**

Pantokrator Kilisesi olarak da bilinen ve üç farklı bölümden meydana gelen yapı Bizans Dönemi'nde inşa edilmiştir. Dönemsel olarak değişen inanç ve yaşam biçimi ile yapısal anlamda dönüşümler yaşamıştır. Hem cami hem de kilise yapılarına ait özellikleri bir arada bulundurması, efsaneleri ve Barok mimarisinden izler taşıması nedeni ile dönemin önemli ve sembolik çok katmanlı hafıza mekânları arasında yer almaktadır (Şekil 4.8).

Şekil 4.8. Zeyrek Camii genel görünümü ile minber ve kubbe detayı (Anonim, 2015k)

- **Küçük Ayasofya Camii**

527-536 yıllarında inşa edilen yapı, Roma döneminden kalma en eski dini yapılar arasında yer almaktadır. Kilise yapısı olarak inşa edilmiş, ancak dönemin değişen inanç sistemine bağlı olarak camiye dönüştürülmüştür. Farklı dini inançlara hizmet etmiş, dönemsel enerji ve özellikleri bünyesinde barındıran, efsaneleri, mimari özellikleri ve yapım tekniği ile özgün çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.9).

Şekil 4.9. Cami kubbesi, içinde bulunan kuyu ve tulumba ile Bizans dönemine ait sütun başlıkları (Anonim, 2015e)

4.3. Müzeler

Hafıza mekânları kapsamında müze yapısı olarak, Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri değerlendirilmiştir.

- **Türk ve İslam Eserleri Müzesi**

Müze, 1523-1536 yılları arasında sadrazamlık yapmış olan İbrahim Paşa Sarayı yapısıdır. Yapıda döneme ait taş, ahşap, cam, seramik eserler ile sikkeler, mühürler, yazma eserler yer almakta ve bu nedenle hem yapı olarak hem de sergilenen eserler kapsamında bir hafıza mekânı olarak varlığını sürdürmektedir. Müze, bina ve içinde sergilenen eserler ile döneminin yaşam biçimini, bir saray yapısına ilişkin mekân organizasyonunu ve yapım teknolojisini sergilemesi açısından tarihi yarımada kültürel kimliğinde belirleyici bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.10).

Şekil 4.10. Müze genel görünümü avlusu ve içinde yer alan eserler (Anonim, t.y.c)

- **İstanbul Arkeoloji Müzeleri**

Yapı, 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında inşa edilmiş olup; Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi olarak üç farklı işlevi ve bünyesindeki onlarca eser ile özgün, çoklu bir hafıza mekânıdır. Yanı sıra, yapı müze olarak işlevlendirilmiş en eski hafıza mekânı olarak da döneminin kültürel ve tarihsel dokusunu yansıması bakımından da ayrıca değer taşımaktadır (Şekil 4.11).

Şekil 4.11. Üç farklı yapıdaki eserleri sergileyen müzelerin genel görünümü ve arkeoloji müzesine ait bir kültür varlığı (Anonim, 2015f)

4.4. Saray, Köşk ve Kasırlar

Hafıza mekânları kapsamında saray, köşk ve kasır yapıları olarak, Topkapı Sarayı, Çinili Köşk ve Sepetçiler Kasrı değerlendirilmiştir.

- **Topkapı Sarayı**

1465-1478 yılları arasında inşa edilen, Osmanlı İmparatorluğu'nun altı yüz yıllık tarihinin dört yüz yılı boyunca, devletin yönetim merkezi olarak kullanılan ve Osmanlı padişahları ve aileleri ile birlikte dört bine yakın insanın da yaşadığı, dönemin toplumsal, kültürel ve yönetsel, mekânsal izlerini doğrudan soyut ve somut değerleri ile yansıtması kapsamında çok katmanlı birincil düzeyde bir hafıza mekânıdır ('Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016) (Şekil 4.12).

Şekil 4.12. Sarayın birinci avlusu, Divan ve Enderun meydanları ile mermerlik bölümü (Anonim, 2016)

- **Çinili Köşk**

İstanbul Arkeoloji Müzesi bünyesinde yer alan 1472 yılında inşa edilmiş bir köşktür. Osmanlı döneminden izler taşıması yanı sıra döneme ait İznik çinisi, seramik örnekleri, yapı kültürü ve inşa tekniği ile hafıza mekânı olarak nitelendirilmektedir (Şekil 4.13).

Şekil 4.13. Çinili Köşk genel görünümü ve iç mekan çini bezemeleri (Akıncı, 2013)

- **Sepetçiler Kasrı**

1643 yılında, Bizans dönemine ait surlar üzerine inşa edilmiş bir hafıza mekânı olan Sepetçiler Kasrı, Topkapı Sarayı'nın dış bahçesinde ve kıyı alanlarında yer alan yapılardan bugüne kadar ulaşabilen tek yapı olma özelliğine sahiptir. Osmanlı dönemi yapısı olan kasır daha çok askeri ve idari görevlerin yürütüldüğü, donanma denetiminin yapıldığı bir alan olarak kullanılmış; işlev gördüğü döneme ait askeri yapıyı ve idari yönetimi anlatması, yanı sıra mimari ve estetik açıdan da dönemin özelliklerini yansıtması bakımından hafıza mekânı olarak işlev görmektedir (Şekil 4.14).

Şekil 4.14. Sepetçiler Kasrı genel görünümü (Anonim, t.y.d)

4.5. Anıtlar

Anıt yapılar hafıza mekânları kapsamında Çemberlitaş, III. Ahmet Çeşmesi ve Alman Çeşmesi olarak değerlendirilmiştir.

- **Çemberlitaş**

İstanbul'un yedi tepesinden birine dönemin Roma İmparatoru'nu onurlandırmak amacı ile inşa edilmiş olması ve hem dönemi hem de imparatoru ve gücünü simgelemesi, anısal ve sembolik değeri ile Tarihi Yarımada'da odak niteliğinde bir hafıza mekânı olarak işlev görmektedir. Yanı sıra tarihi yarımadanın açık mekân biçimlenmesi ve meydan kurgusu hakkında da bilgi ve belge değeri olan bir hafıza mekânı niteliği taşımaktadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15. Çemberlitaş Sütunu ve kaide detayı (Anonim, 2015b)

- **Alman Çeşmesi**

Tarihi çeşme, dönemin Alman İmparatoru tarafından İstanbul' a hediye olarak yaptırılmıştır. Çeşme, Almanya' da inşa ettirilmiş 1901 yılında İstanbul'daki yerine monte edilmiştir. Kubbeli sekizgen yapısı, kubbe içi mozaikleri, yuvarlak kemerleri ile dönemin sanat anlayışını ve mimari üslubunu ortaya koyan niteliği yanında taşıdığı uluslararası sembolik ve anısal değeri ile de bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16. Alman Çeşmesi genel görünümü (Anonim, t.y.b)

- **III. Ahmet Çeşmesi**

Osmanlı dönemine ait su yapılarının özgün bir örneği olan çeşme, Sultan III. Ahmet tarafından yaptırılmış bir hafıza mekânıdır. Yapı, dört cepheye sahip bir meydan çeşmesi olarak işlev görmektedir. Köşk şeklinde tasarlanan yapı dönemin, saray, köşk gibi yoğun bezemeli yapılarının simgesi olması, Topkapı Sarayı giriş kapısı önündeki konumu ile Türk açık mekân kültürünün yansımalarının izlendiği çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.17).

Şekil 4.17. III. Ahmet Çeşmesi genel görünümü, sebili ve bezeme detayları (Anonim, 2014)

4.6. Arasta/Bedestenler (Çarşılar)

Hafıza mekânları kapsamında, çarşı yapısı olarak Mısır Çarşısı ve Kapalı Çarşı değerlendirilmiştir.

- **Mısır Çarşısı (Arasta)**

1660 yılında inşa edilmiş, İstanbul' un en eski kapalı çarşılarından olan ve Osmanlı dönemine ait toplumsal yaşam ve geleneklerden izler taşıyan bir hafıza mekânıdır. Döneminin ticari yapısı olarak gerek mekân organizasyonu gerek ticari işlev ve etkinliklerin gerçekleşme biçimi ve sosyal yaşam hakkında bilgi aktaran bir hafıza mekânıdır. Yanı sıra yapısal konum ve yakın çevre ilişkileri de dönemin kentsel tasarım yaklaşımı ve yaşam biçimi hakkında veri oluşturmaktadır (Şekil 4.18).

Şekil 4.18. Mısır Çarşısı duvarındaki kuş evleri ve genel görünümü (Anonim, 2017)

- **Kapalıçarşı (Bedesten)**

15. Yüzyıl'a ait, iki bedestenden oluşan yapının içinde onlarca sokak ve çok sayıda dükkân bulunmaktadır. Ticari odak niteliğinde, her türlü ürünün ticaretinin yapıldığı mekânlar olarak dönemin özelliklerini yansıtmaları ve çok çeşitli meslek gruplarının ticaret yaptığı mekânlara sahip olması açısından bir hafıza mekânıdır. Ayrıca Bizans döneminde inşa edilmiş bir bölümü ve Osmanlı dönemi ticari yapı kimliği, farklı uygarlıkların bellekleri ile sosyal ve ticari yaşamın özgün ve çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.19).

Şekil 4.19. Kapalıçarşı genel görünümü ve iç mekan çeşmeleri (Anonim, 2015i)

4.7. Su Yapıları

Hafıza mekânları kapsamında Yerebatan Sarnıcı ve Haseki Hürrem Sultan Hamamı su yapıları olarak değerlendirilmiştir.

- **Yerebatan Sarnıcı**

Bizans imparatoru tarafından inşa ettirilen sarnıç, o döneme ait bir bazilika altında yer almaktadır ve bu nedenle 'Bazilika Sarnıcı' olarak da adlandırılmaktadır. Çeşitli mermer türleri kullanılarak en fazla iki parçalı olarak oluşturulmuş kemerli kolonlara sahip bir su yapısıdır. Bizans ve Osmanlı dönemlerinde halkın ve yeşil alanların su gereksinimi bu sarnıçtan sağlanmıştır. Sarnıç, Roma dönemi kalıntısı olan Medusa başı, Bizans ve Osmanlı dönemi mimari özellikleri, özgün bir su yapısı olarak

bugüne ulaşan ulusal ve uluslararası etkinliklerin gerçekleştirildiği hafıza mekânları arasında yer almaktadır (Şekil 4.20).

Şekil 4.20. Yerebatan Sarnıcı giriş kapısı, iç mekan görünümü ve Medusa başı (Anonim, 2015I)

- **Haseki Hürrem Sultan Hamamı**

Ayasofya ile Sultanahmet Camii arasında yer alan ve 1556-1557 yıllarında inşa edilen yapı Mimar Sinan üslubunu yansıtan bir hafıza mekânıdır. Dönemin yapı malzemesi ile özgün yapım tekniği kullanılarak oluşturulan bu hafıza mekânı, geleneksel Türk hamamı örneği olması nedeni ile de sembolik, anısal ve kültürel değer taşımaktadır (Şekil 4.21).

Şekil 4.21. Haseki Hürrem Sultan Hamamı ve Sultanahmet Meydanı tarafında yer alan selsebili (Anonim, 2015d)

4.8. Surlar

447 yılında inşa edilen surlar, Haliç'ten Marmara Denizi'ne kadar ulaşmaktadır. Yapı; sur yapısı, iç ve dış koruma alanı olmak üzere üç kısımdan oluşmakta, kenti karadan ve denizden gelebilecek tehditlere karşı koruyacak biçimde inşa edilmiş olması ve sahip olduğu askeri kimliğin yanı sıra arkeolojik, sembolik ve tarihi değeri ile önemli bir hafıza mekânıdır (T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011) (Şekil 4.22).

Şekil 4.22. Kara Surları genel görünümü (Tarihi Alanlar Başkanlığı, 2017)

4.9. Meydanlar

Hafıza mekânları kapsamında meydan yapısı olarak Sultanahmet Meydanı değerlendirilmiştir.

- **Sultan Ahmet Meydanı**

Zihinsel hafıza mekânı olan meydanlar genel olarak birçok farklı işleve sahiptirler. Sultanahmet Meydanı, Bizans döneminde hipodrom, Osmanlı döneminde At Meydanı olarak kullanılmış, şehzade sünnet düğünleri, şenlikler ve miting konuşmaları gibi aktivitelerin de gerçekleştiği bir kentsel açık alandır. Çoklu işleve sahip olması ve farklı uygarlıklara ait farklı dönemsel kullanımlara ilişkin izler taşıması nedeni ile de çoklu bir hafıza mekânıdır. Bu anlamda zengin ve farklı uygarlıkların izleri ile çok katmanlı kültürel ve sosyal kimliğe de sahip bir alan ve hafıza mekânıdır (Şekil 4.23).

Şekil 4.23. Sultanahmet Meydanı'nın 1965-2013 yılları arasındaki durumu (Anonim, 2015g)

4.10. Sokaklar

Hafıza mekânları kapsamında bugüne ulaşan geleneksel sokak olarak Soğukçeşme Sokağı değerlendirilmiştir.

- **Soğukçeşme Sokağı**

Ayasofya ile Topkapı Sarayı arasında yer alan sokak; Osmanlı dönemine ait geleneksel konutları, Osmanlı dönemi anıtsal kapıları, sarnıçları, çeşmesi, hamamı gibi farklı yapısal bileşenleri ile farklı dönem izleri taşıyan ve güncel yaşam kültürünü yansıtan önemli bir hafıza mekânıdır. Osmanlı dönemi mahalle, sokak, konut ve güncel yaşam özelliklerini bünyesinde barındıran anısal ve kültürel, sosyal ve yaşamsal değere sahip duyuşsal ve soyut değerler de taşıyan bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.24).

Şekil 4.24. Soğukçeşme Sokağı (Anonim, 2013a)

4.11. Parklar

Park yapısı olarak, hafıza mekânları kapsamında Gülhane Parkı değerlendirilmiştir.

- **Gülhane Parkı**

Parkin, Osmanlı dönemine ışık tutan Topkapı Sarayı'nın dış bahçesi olarak kullanılması ile birlikte demokratikleşme sürecinin ilk somut adımı olan Tanzimat Fermanı'nın burada okunması, Atatürk' ün halka Latin harflerini ilk kez bu parkta tanıtması, içinde Âşık Veysel heykeli ile Roma dönemine ait Gotlar Sütunu'nun bulunması, Cumhuriyet'ten sonra dikilen ilk Atatürk heykelinin burada yer alması bakımından büyük önem taşıyan doğal niteliği de zengin bir alandır. Tarihi, sembolik, kültürel, sosyal ve anısal değerlere sahip çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.25).

Şekil 4.25. Gülhane Parkı'nda bulunan Atatürk Heykeli ve çeşmeler (Anonim, 2015h)

4.12. Geleneksel Konutlar

Tarihi Yarımada'da bulunan geleneksel konutların birçoğu, ahşap konut ve konaklardan oluşmaktadır. Konutlar, organik düzendeki sokakların sonlandığı farklı kültürlerin birleşme noktaları olarak tanımlanmaktadır. Konutların genellikle penceresiz zemin kot ve yüksek bahçe duvarları sokak sınırlarını oluşturmaktadır. Doğal değerler ve yaşam biçimleri ile form bulmuş bu konutlar yalın ve organik bir yapıdadır. Bu geleneksel doku ve yapı kültürü insan ilişkilerini, kültürel yapısını, yaşam tarzlarını, ekonomik durumlarını, buldukları sokak ile bağlarını, sanata ve çağdaş yaşama bakış

açılarını simgelemesi açısından anısal değeri yüksek, soyut, sosyal, geleneksel ve kültürel değerlere sahip hafıza mekânlarıdır (Şekil 4.26).

Şekil 4.26. Balat Mahallesi ve geleneksel konut dokusu (Engül, 2017)

5. Sonuç ve Öneriler

Son dönemlerde kentsel alanlarda hızlı bir toplumsal ve mekânsala değişim, dönüşüm süreci başlamıştır. Kentsel alanlarda ve yaşam çevrelerinde yaşanan bu değişimler, içerik olarak çağdaş gelişim olarak nitelense de aslında bu olgu bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kültürel değişim ile birlikte mekânsal dönüşüm de başlamış; insan gereksinimlerinin farklılaşmasına, teknolojinin gelişmesi ve taleplerin değişmesine paralel olarak mekânsala kimlik ve bellek değişimleri söz konusu olmuştur. Fiziksel ve zihinsel olarak algılanan mekânların yönetilmesinde ve yönlendirilmesinde peyzaj mimarlığı birleştirici, ayırıcı ya da tampon oluşturma gibi özellikleri ile önemli bir bileşen olarak işlev görmektedir. Peyzaj planlama ve tasarım çalışmaları ile kültürel çevre koruma yaklaşımları hafıza mekânlarının anlam ve önemini yitirmesini önleyici nitelikte çalışmalar olarak bu tür oluşumların toplumlardan soyutlanmasını engelleyip somutlaştırılmasına katkı sağlayabilmektedir. Yanı sıra bu çalışmalar, kentsel mekânsal belleklerin korunarak kent yaşamının ayrılmaz bir bileşeni olarak değerlendirilebilmesine olanak sağlayabilecek uygulamalardır. Her toplumun yarattığı kentsel mekânlar ve bu mekânların bellekleri o toplumların kültürel birikim ve kalıntılarının yansımaları olarak ortaya çıkan mekân tanımları olmaktadır. Gerçekleştirilecek peyzaj tasarımı çalışmaları ile hafıza mekânlarının sürdürülebilirliği ve yönetimi söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmalar doğrultusunda kent yaşamının odak noktası olan meydanlar, bünyesinde barındırdığı farklı nitelik ve zenginliği koruyarak bütüncül olarak tasarlanması gereken caddeler ve sokaklar ile toplumun her kesiminin aktif olarak kullandığı, farklı aktivitelerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayan parklar meydana getirilmektedir. Kentsel açık ve yeşil alanlar oluşturulurken toplum gereksinimleri ile birlikte öncelikli olarak kent kimliğinin korunması fikri ile yola çıkılmaktadır. Meslek disiplininin gereği olarak mevcut kimliğin korunmasının yanında sürdürülebilirliğinin sağlanması yapılan çalışmaların ilk adımını oluşturmaktadır. Hafızaların barındığı ve saklandığı alanları ifade eden bu mekânlar ulusal değerlerin yanında çağdaş uygulamaların da temsilcisi olarak biçimlenmektedir.

Hafıza mekânları, işlev ve oluşum süreci açısından kültürel peyzajın ve ulusal kültürel kimliğin en önemli bileşenlerindedir. Kültürel peyzaj alanları insanların sosyal gelişiminin, yaratıcılığının ve yaşam biçiminin yansıması olarak kent kimliğinde belirleyici olmaktadır. Tarihi, sanatsal, belgesel, işlevsel ve kültürel değerleri ile geçmiş ve bugün arasında ilişki kuran bu mekânların, taşıdıkları değerler nedeni ile peyzaj planlama ve tasarım çalışmalarında özel alan ve mekânlar olarak değerlendirilerek korunması ve ön plana çıkarılması alan ya da mekânın niteliğine göre anısal ve/veya sembolik değerinin korunması ve vurgulanması gerekmektedir. Ayrıca hafıza mekânlarının, kentsel simgeler olarak işlev görmesi ve kentsel hafızanın sürdürülebilirliğini sağlaması yanında kültürel peyzajın bir parçası olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. Kültürel peyzaj, doğa ve insanın ortak çalışması ve ürünü olarak var olan doğa ya da doğal çevre içinde farklı kültür ve uygarlıkların eklediği kültürel ve yapısal öğeler bütünü olarak insanların doğayı kendi amaçları doğrultusunda kullanma biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, 2013).

Bir mekânın karakterini kullanım ve etkinlikler dizgesi meydana getirmektedir. Hafıza mekânlarının niteliği söz konusu olduğunda ilk anımsanması gereken bu mekânların insanlar için var olduğu ve özellikle de toplumsal, dönemsel ya da tarihi bir olay veya kullanımlar ile ilgili olarak değer taşımasıdır. İnsanların iletişim ve etkinliklerine zemin oluşturma bağlamında, kentsel hafıza mekânları en önemli araç olmaktadır. Kentin toplumsal bütünlüğü ve sürdürülebilirliği ile kent yaşamının canlanması, farklı kimlik ve değerler taşıması yapısal biçimin dış mekânlar ile ilişkisi ile bu mekânların hiyerarşisine,

çeşitliliğine ve özelliklerine bağlı olmaktadır. Bu durum mekânın niteliğinin ve simgeselliğinin karmaşık bir yorumunu oluşturmaktadır (Oktay, 2007).

Hafıza mekânları kent kimliği kapsamında irdelendiğinde, kültürel boyutunun yanı sıra, sosyal, psikolojik ve ekonomik boyutlarının da bulunduğu görülmektedir. Kentlerin ve toplumların kültürel kimliklerini koruyabilmeleri bu mekânların yaşanmışlıklar sonucu oluşan çevresel, yapısal ve duysal niteliğinin korunması ile mümkün olabilmektedir. Kent kimliği belirli bir süreç içinde oluşmakta; kent bu süreçte sahip olduğu o kimlik ile anılmakta ve yaşam bulmaktadır. Sosyal ve psikolojik yaşam sonucu, mekân ile özdeşleşmiş duygu ve düşünceler oluşmaktadır. Ulusal kimliğin, kentin tek simgesi haline gelen hafıza mekânlarında depo edildiği ya da aksine toplumlar tarafından zarar verildiği veya kökten değiştirildiği durumlarda ise ekonomik boyut önem kazanmaktadır. Çünkü kent kimliği, ya ülke ekonomisine katkı sağlayacak hafıza mekânlarında varlığını sürdürmekte ya da ekonomik kaygılar ile gerçekleştirilen çalışmalar nedeni ile yok olma ve tüketilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Peyzaj mimarlığı çalışmaları ile yaratılan bu kültürel peyzaj değerlerinin sürekliliğinin sağlanarak kent kimliklerinin korunması ve anısal, simgesel, kültürel bileşenleri ile gelecek kuşaklara aktarılması özellikle ulusal mekânsal kimlik açısından bir zorunluluk olmaktadır.

Oysa kentlerin güncel durumu değerlendirildiğinde, özellikle rantın yüksek olduğu kent merkezleri ve yoğun yapılaşmaya sahip kent merkezlerinde yer alan hafıza mekânlarına ekonomik kaygılar doğrultusunda yeni ve özgün kimliğe zarar verecek işlevler yüklendiği görülmektedir. Sembolik ve anısal değeri olan güçlü imgelere sahip; hatta çoğu 'landmark' olma özelliği taşıyan hafıza mekânlarını yalıtılmış kent parçaları olarak düşünmek ve tasarlamak yerine güncel yaşamı zenginleştiren ve ona katılan entegre alanlar olarak düşünmek ve tasarlamak bu alanların ve mekânların sürdürülebilirliğini kolaylaştıracaktır.

Bugün 'çağdaş uygulamalar' adı altında gerçekleştirilen her türlü çalışmada mekânlar tasarlanırken fiziksel ve zihinsel mekânlar insan odaklı düşünülmemekte; birbirinden bağımsız olarak konumlandırılmakta, hatalı tasarımlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da çevresel ve toplumsal sorunlar hızla artış göstererek; nitelikli çevrelerin zarar görmesi yanında hafıza mekânları yok olmaktadır.

Hafıza mekânları, fiziksel ancak aynı zamanda duysal, yerel kültürü ve yaşadığı dönemi yansıtan, yerel halkın sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili verilere sahip alanlar ve mekânlar olarak çeşitlilik içinde birlik oluşturan, bireysel ve toplumsal anlamlar içeren ve kentsel kimliğin depolandığı yerlerdir.

Mekâna ait hafızanın sürekliliği, değişen kentsel peyzaj içinde hızla dönüşmekte ve yok olmaktadır. Bu durumun önlenmesi mekânların sosyal bağlar kurarak kentsel sürekliliği yok edici uygulamalara karşı direnç noktaları oluşturmasına bağlı olmaktadır. Yenilik ve yenilenme adı altında yapılan çalışmalarda, ulusal kimlik ve kentsel hafıza mekânları kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Hafızanın sürdürülebilirliği aynı zamanda kimlik kaybını engellemektedir. Bir ulusun kimliği, o ulusu ayakta tutan soyut ve somut değerler bütünüdür. Hafıza mekânları da somut olduğu kadar soyut değerlere de sahip alan ve mekânlardır. Dolayısı ile mekânların hafızaları ile devamlılığı sağlanan kültürel kimlik kentin ruhunu temsil etmektedir. Toplumsal ruhu yaşatmak ve kültürel sürekliliği sağlamak ancak hafıza mekânlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Bu olgu da peyzaj tasarımı çalışmaları ile desteklendiği koşulda daha vurgulu olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu konuda yapılması gereken, bugünün teknolojisi ile yerelin eşsizliğinin uyumlanarak gelecek nesillere daha nitelikli çevreler olarak aktarılmasıdır. Kültürel peyzajın sahip olduğu dinamikleri çağdaş kent kültürüne ait sorunlara uyarlamak peyzaj mimarlığı meslek disiplininin görevi ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen bu mekânların korunup yaşatılarak bugünün gereksinimlerini karşılayacak şekilde kent kimliğine uygun bir biçimde yeniden değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu durum çağdaş yaşam ve koruma düşüncesinin de ön koşulu olmalıdır.

İstanbul, Tarihi Yarımada bütüncül olarak değerlendirildiğinde gerek tüm yarımada gerekse her bir taşınmaz kültür varlığı ve alan farklı uygarlık, dönem, mimari özellik, anısal, kültürel, tarihi ve sembolik değeri ile hafıza mekânı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde İstanbul, Tarihi Yarımada çok katmanlı hafıza mekânlarına sahip eşsiz bir alandır. Farklı uygarlıkların

yaşam biçimleri ve ulusların belleklerini, anısal, tarihi, duyuşsal değeri ile önemli tarihi olayların gerçekteştiği yapı ve alanları ile dini, siyasi, yönetsel, kültürel, tarihi ve sembolik mekânsal belleklere sahiptir.

İstanbul, Tarihi Yarımada tarihin her döneminde kentin odağı olmuş; özellikle siyasi, yönetsel, kültürel ve sembolik anlamda tüm uygarlıkların belleklerinin izlendiği bir alan niteliği kazanmıştır. Yarımada Roma İmparatorluğu'nun önemli kentsel odağı Forum Romanum'un konumlandığı ve dönemin enerjisini taşıyan Bizans döneminin Dünya ölçeğinde en önemli yapıtı olan Ayasofya'nın dini, manevi, sembolik değerinin oluşturduğu hafıza mekânları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık dört yüz yıllık yönetsel merkezi olan Topkapı Sarayı'nın siyasi, kültürel, tarihi kimliği, Sultan Ahmet Camii'n taşıdığı dini, sembolik, mimari, duygusal değerler ile son derece etkili, özgün ve üst üste çakışmış çok katmanlı; yani çok boyutlu hafıza mekânları dizisine sahiptir. İstanbul'un kent kimliği ve silüeti açısından da en önemli; hatta vazgeçilmez bileşenlerinden biri Tarihi Yarımada'dır.

Tarihi Yarımada Bizans döneminin önemli bir su yapısı olan Yerebatan Sarnıcı ile gerek dönemin yapım teknolojisi ve yaşam biçimini gerekse yapı kültürünü yansıması nedeni ile farklı bir hafıza mekânıdır.

Sultan Ahmet Meydanı'nda yer alan ve Roma döneminde Mısır'dan hipodrom için getirilen dikilitaş ve yakın çevresi sembolik, manevi, anısal, anısal niteliği ve farklı bir kültürün yansıma ve enerjisini bünyesinde barındırması nedeni ile özgün bir hafıza mekânıdır. Meydanda yer alan Alman Çeşmesi ise farklı bir uygarlığın kültürel değerlerini taşıması anlamında anısal, sembolik değere sahip bir hafıza mekânıdır.

16. Yüzyıl Klasik Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen İbrahim Paşa Sarayı ise Osmanlı dönemi yönetsel yapı ve konut örneği olarak anısal, sembolik, duyuşsal, siyasi değerlere sahip önemli bir hafıza mekânı olup bugün müze olarak varlığını sürdürmesi barındırdığı taşınır kültür varlıkları açısından da çok katmanlı bir hafıza mekânıdır.

İstanbul, Tarihi Yarımada sayısız soyut ve somut hafıza mekânı ile gerek yerel gerek ulusal kimlik açısından önemli bir alandır. Toplumsal belleğin mekân bulduğu ve alansal-mekânsal izlerin somutlandığı bu alan özellikle ulusal kimliklerin yok edilmeye çalışıldığı bu süreçte mutlaka özenle korunması gereken bir alan ve mekânlar bileşkesidir. Bu kapsamda bu alanda gerçekleştirilecek her türlü restorasyon ve peyzaj tasarımı çalışmalarının ulusal bellek için en önemli kentsel göstergeler olarak hafıza mekanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması; hatta vurgulanması ulusal öneme sahip bir olgudur.

Kaynaklar

- Anonim. (2011a). Şehzade Mehmet Camii ve Külliyesi, Erişim Adresi: <https://www.mimarsinan.gen.tr/sehzade-mehmet-camii/>. Erişim Tarihi: 12.02.2017.
- Anonim. (2011b). İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı,(10.2011)http://www.alanbaskanligi.gov.tr/alan_ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1.html. Erişim Tarihi: 15.03.2017.
- Anonim. (2013a). Soğukçeşme Sokağı, Erişim Adresi: <https://gezimanya.com/GeziNotlari/sogukcesme-sokagi>. Erişim Tarihi: 10.10.2016.
- Anonim. (2013b). Hafıza ve Unutkanlık Nedir?, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.(02.12.2013) http://www.bilgi.edu.tr/site_media/uploads/files/2013/12/02/hafiza_2013. Erişim Tarihi: 05.03.2017.
- Anonim. (2014). Lale Devri / III. Ahmet Çeşmesi, Erişim Adresi: <http://osmanlicamileri.com/iii-ahmed-meydan-cesmesi-ve-sebili/>. Erişim Tarihi: 13.05.2017.
- Anonim. (2015a). Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Erişim Adresi: <http://listelist.com/suleymaniye-camii/>. Erişim Tarihi: 04.04.2017.
- Anonim. (2015b). Çemberlitaş, Erişim Adresi: <http://www.tarihiistanbul.com/cemberlitas-sutunu-ve-meydani/>. Erişim Tarihi: 15.08.2017.
- Anonim. (2015c). Aya İrini Kilisesi, Erişim Adresi: <http://www.tarihiistanbul.com/aya-irini-istanbulun-ilk-kilisesi/>. Erişim Tarihi: 10.12.2016.

- Anonim. (2015d). Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Erişim Adresi: <http://www.tarihiyapilar.org/e/haseki-hurrem-sultan-hamami-resimleri/>. Erişim Tarihi: 18.09.2017.
- Anonim. (2015e). Küçük Ayasofya Camii, Erişim Adresi: <http://www.tarihiistanbul.com/kucuk-ayasofya-camii/>. Erişim Tarihi: 16.04.2017.
- Anonim. (2015f). İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Erişim Adresi: <https://seyahatdergisi.com/istanbul-arkeoloji-muzesi-nerede-giris-ucreti-ve-eserleri/>. Erişim Tarihi: 18.05.2017.
- Anonim. (2015g). Sultanahmet Meydanı, Erişim Adresi: <http://listelist.com/sultanahmet-meydani/>. Erişim Tarihi: 20.09.2017.
- Anonim. (2015h). Gülhane Parkı, <https://seyahatdergisi.com/gulhane-parki-nerede-nasil-gidilir-tarihi-ve-resimleri/>. Erişim Tarihi: 15.05.2017.
- Anonim. (2015i). Kapalıçarşı, Erişim Adresi: <https://seyahatdergisi.com/kapali-carsi-nerede-nasil-gidilir-tarihi-ve-resimleri/>. Erişim Tarihi: 12.08.2017.
- Anonim. (2015j). Fatih Camii ve Külliyesi, Erişim Adresi: <https://seyahatdergisi.com/fatih-camii-nerede-nasil-gidilir-ve-hakinda-bilgi/>. Erişim Adresi: 16.04.2017.
- Anonim. (2015k). Zeyrek Camii, Erişim Adresi: <http://www.tarihiistanbul.com/zeyrek-camii-pantokrator-kilisesi/>. Erişim Adresi: 16.04.2017.
- Anonim. (2015l). Yerebatan Sarnıcı, Erişim Adresi: <http://uteddergi.com/tr/menu/gezi/istanbulda-bir-tarih-yerebatan-sarnici.htm>. Erişim Adresi: 18.09.2017.
- Anonim. (2015m). Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi, Erişim Adresi: <http://www.kalinti-istanbul.com/item/sokullu-mehmed-pasa-kulliyesi/>. Erişim Tarihi: 17.04.2017.
- Anonim. (2016). Topkapı Sarayı, Erişim Adresi: <http://topkapisarayi.gov.tr/tr/mimari-b%C3%B6l%C3%BCmler>. Erişim Tarihi: 23.12.2016.
- Anonim. (2017). Mısır Çarşısı, Erişim Adresi: <https://gezievreni.com/misir-carsisi-istanbul/>. Erişim Tarihi: 12.08.2017.
- Anonim. (t.y.a). Ayasofya, Erişim Adresi: <http://ayasofyamuzesi.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 04.04.2017.
- Anonim. (t.y.b). Alman Çeşmesi, Erişim Adresi: <http://www.fatih.bel.tr/icerik/4686/alman-cesmesinin-rolove-restitusyon-ve-restorasyon-projelerinin-hazirlanmasi/>. Erişim Tarihi: 13.05.2017.
- Anonim. (t.y.c). Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Erişim Adresi: <https://www.muze.gov.tr/tr/muzeler/turk-ve-islam-eserleri-muzesi>. Erişim Tarihi: 18.05.2017.
- Anonim. (t.y.d). Sepetçiler Kasrı, Erişim Adresi: <https://www.yesilay.org.tr/tr/kurumsal/sepetciler-kasri>. Erişim Tarihi: 23.12.2016.
- Başaran, G. (2010). Medya ve Toplumsal Hafıza, Kültür ve İletişim Dergisi, Sayı 13, Ankara, s.9-29.
- Bozdayı, A. M. (2004). İç Mekân ve İnsan, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Carr, E. H. (2002). Tarih nedir?, 1. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Erdoğan, E. (2013). Kültürel Peyzaj ve Sınıflandırılması. E. Erdoğan, A. Uslu, M. E. Yazgan, ve Z. Dilaver içinde, Peyzaj ve Tarım (s. 46-73). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Erdoğan, E., & Kuter, N. (2010). 'Edirne Kenti Kültür Varlıklarının Kent Estetiği Açısından Değerlendirilmesi', Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, s.137-145.
- Gezer, H. (2012). Mekânı Kavrama Sürecinde Algılama Bileşenleri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, s.1-10.
- Haliloğlu, N. (2014). Vladimir Nabokov'un Eserlerinde Hafıza Mekânları, Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni, Sayı 84, s.71-72.
- Hall, E. T. (1989). Understanding Cultural Differences, The Intercultural Press, Yarmouth, Maine USA.
- Akinci, M. (2013, 29 Kasım). İstanbul Çinili Köşk, Erişim Adresi: <http://www.mehmetakinci.com.tr/istanbul-cinili-kosk-muzesi.html>.
- Mills, A. (2014). Hafızanın Sokakları: İstanbul' da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik. (Çev: C. Soydemir), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Nora, P. (2006). Hafıza Mekanları. (Çev: M. E. Özcan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Oktay, D. (2007). Kentsel Kimlik ve Canlılık Bağlamında Meydanlar: Kuzey Kıbrıs' ta Bir Meydana Bakış, Mimarlık Dergisi Sayı 334, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=52&RecID=1288>.
- Engül, S. (2017, 23 Eylül). Geleneksel Konutlar: Balat Mahallesi, Erişim Adresi: <https://serhatengul.com/istanbul-balat-semti-ve-tarihi/>.
- Tarihi Alanlar Başkanlığı. (2017). İstanbul Kara Surları. (10.2011) <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/4Karasurlari.pdf>.
- Ünal, B. (2014). Mekânın Dönüşümü Üzerine Kurgusal Yaklaşımlar, Sanat ve Tasarım Dergisi, Sayı 13, s.143-152.
- Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011). Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Anlayışları, 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 11/2, s.845-862.